

Sabaheta Gačanin

LEKSIKOSEMANTIČKI SLOJ U STRUKTURI SUFIJSKE POEZIJE

Rezime

U leksikostilističkom sloju sufijske poezije su analizirane ekspresivne mogućnosti leksike koja ima snažnu evokativnu vrijednost, riječi u njihovom primarnom i sekundarnom, doslovnom i prenesenom značenju, tropična upotreba riječi kao izvora ekspresivnosti jezičkog izraza: metafore, simboli, alegorije, metonimija, sinegdoha, eufemizmi i drugo. U ovom sloju se posebno izdvaja registar tesavvufa sa posebnom upotrebom jezika, ontološkom metaforom i interpretacijom stihova, u kojem je navedeno prvo doslovno značenje, a potom njihovo metaforičko značenje.

Ključne riječi: sufijska poezija, leksikosemantika, tematska struktura, metafora, tesavufski registar.

Ono što nas zanima u ovom kratkom istraživanju kroz stihove sufijske poezije jeste kako jezik, odnosno lekseme koje su pjesnikov izbor, odlikavaju njegovu unutrašnju stvarnost; na koji način jezik gradi tematsku strukturu sufijskog gazela sa odabirom leksema u njihovoj paradigmatičkoj ravni, njihove međusobne relacije sinonimije i antonimije, kao i na sintagmatskoj ravni.

Na prvoj razini leksičkog sloja se analiziraju lekseme koje su rezultat pjesnikovog odabira i strategije određene poetske forme koja gradi tematsku

strukturu poetskog svijeta, budući da je forma u sufijskom diskursu okvir u kojem su iskazani svi aspekti poezije. Forma određuje, između ostalog, i poetsku strategiju koja se mora slijediti. Pod poetskom strategijom se podrazumijeva izbor načina i/ili tematskog konteksta koji podrazumijeva određeni izbor leksema – poetski leksikon.

Na drugoj razini leksičkog sloja sufijske poezije, ispituju se asocijativna značenja leksema koja čine perifernu, fakultativnu i subjektivnu komponentu sa nizom dodatnih informacija, kao i subjektivna reagiranja na objektivnu stvarnost kroz emocionalno-ekspresivnu leksiku. Kontekstno-ekspresivna leksika¹, koja je u sufijskoj poeziji vrlo specifična, odslikava raznovrsna konotativna značenja koja sa daljim semantičkim pomjeranjima prelaze u leksiku tesavvufskog registra, što se ispitivalo na trećoj, zadnjoj razini. Na ovoj razini je napravljena ‘moguća’ interpretacija stihova kako bi se uočila metaforička priroda uvrštenih leksema i njihova funkcionalna vrijednost i stilistička markiranost. Na ovom stupnju analize moguće je sagledati u potpunosti misaono-emocionalni svijet gazela i cijele jedne filozofije koja se ogleda u njegovim dubinskim slojevima. Čak bi se moglo ustvrditi da je iz dubinskih slojeva gazela moguće generirati i cijeli sistem tesavvufa kao filozofije (pravila, stanja, stupnjevi i putevi dostizanja sublimnog vrhunca ljudskosti unutar duhovnog ozbiljenja čovjeka).

Kada se govori o izboru leksema na paradigmatškoj ravni – imajući u vidu poetsku strategiju gazela koja limitira odabir – treba se ukratko osvrnuti na kulturno-socijalni kontekst u kojem se pisao sufijski gazel osmanske provenijencije. Gazel, kao i svaka umjetnička jezička organizacija, svoje krajnje značenje otkriva u kontekstu složenih društvenih procesa, i to u neposrednom okruženju gdje se gazel slušao i recitirao. Primjerice, gazeli nastali u prvoj polovini 18. stoljeća pisani su u “vrijeme tulipana” (*lale devri*), koje je obilježeno značajnim društvenim promjenama što se odrazilo i na književnost, budući da su vrt i vrtne zabave postale središnji poetski kontekst. Tako i gazel svoj poetski kontekst postavlja u isto okruženje – vrt ili ružičnjak. U predvidljivu matricu leksikona gazela pored ružičnjaka i

1 * Transkripcija je urađena prema standardu ICSGN (Iranian Committee for Standardization of Geographical Names) iz 2004. godine čija je fonemska transkripcija (Broad NCC Transcription) u ovom tekstu modificirana za konsonante ج [g̃], غ [g̃], ع [g̃], ؤ [l] prema sistemu transkripcije ZDMG, koja se uobičajeno koristi kao naučna transkripcija u oblasti orijentalne filologije u Bosni i Hercegovini.

Tropi i semantičke figure u užem smislu (metafora, antiteza, poređenje, alegorija, ironija, aluzija, sinegdoha i druge figure).

pratećih leksema (pupoljci, lale, narcisi, zumbuli, slavuji, papagaji, čempresi, platani, livade itd.) spadaju krčmar, voljena, bliski prijatelji i svirač. Ekskluzivno mjesto dešavanja je vrt, odnosno vrtna livada ukrašena svjetiljkama i prožeta proljetnim mirisima na mjesečevoj svjetlosti – tradicionalni opis proljetne večeri u vrtu na otvorenome.² Svjetiljka ili svijeca sa leptirima koji se roje oko svjetlosti, noć sa mjesečinom, vrt okupan svjetlošću, pjev slavuja nagovještavaju vrijeme noći i vanjski prostor.

Gazel je element dramatičke situacije svake društvene igre, odnosno omiljenih vrtnih zabava u osmanskome društvu, jer je recitiranje gazela redovni ritual svih okupljanja koliko i vino, krčmar, prijatelji, draga i muzika. Stoga, kada se pristupa analizi gazela iz bilo kojeg jezičkog aspekta i po bilo kojem interpretativnom obrascu³, nužno je povući paralele između gazela i zabave/sijela. Kroz njihovu usporedbu impliciraju se važni aspekti strukture, odnosno jezičke organizacije, a time i odabir leksike koja gradi tematski okvir gazela, budući da je vrlo teško današnjem recipijentu napraviti interpretaciju stihova bez razumijevanja suštine sijela ili zabave. Imajući u vidu ovakav dramatički fon gazela, današnjem čitatelju bi zasigurno trebala biti logična difuzna struktura gazela i time prividno odsustvo tematskog i organskog jedinstva u njemu dobiva smisao poput činova jedne drame.

Leksikon divanske poezije (koja svakako obuhvata i sufijsku poeziju o kojoj govorimo) može se organizirati u pet širokih semantičkih sfera⁴ radi jednostavnije analize leksema koje čine poetski leksikon pojedinih pjesnika. To su slijedeće semantičke sfere:

- sfera *čovjek* obuhvata sve ono što se odnosi na fiziološko-anatomsku sliku čovjeka (oko, grudi, glava, srce i drugo) u kojoj su riječi *lice* sa sinonimnim leksemama (*rū*, *rox*, *roxsār*, *ārez* i druge), *oko* (češm, *dīde*), *te srce* (*del*, *qalb*) često najfrekventnije riječi i stoga tematske riječi poetskih formi u kojoj se pojavljuju;
- sfera *ljubav* obuhvata emocionalni svijet u kojem dominira ljubav kao suštinsko obilježje poezije, napose gazela, a u koju je svrstana i

² Andrews, W. G. *Poetry's Voice, Society's Song: Ottoman Lyric Poetry*, University of Washington Press, Seattle and London 1985, pp. 143-173.

³ Postoji više interpretativnih obrazaca prema kojima se vrši analiza poezije: socijalni, emocionalni, obrazac autoriteta i mističko-religijski prema kojem je načinjena naša analiza.

⁴ Semantička sfera je neprecizan i izvanjski pojam, koristan za lakšu klasifikaciju leksika na temelju više referencijalnog nego jezičkog srodstva. Usp.: Gaetano Berruto, *Semantika*, Izdanja Antibarbarus, Zagreb 1994., str. 101.

leksika koja se odnosi na psihološku sliku, duševna stanja i emocionalno ponašanje čovjeka; u ovoj sferi su najfrekventnije lekseme tuge, patnje i plača, lekseme sa referentom radosti i leksema voljene sa različitim sinonimima (maʿšūq, mahbūb, delrobā, delbar, ḡānān i druge);

- sfera *priroda* obuhvata lekseme biosfere, geosfere, atmosfere, kosmosfere, kao i lekseme sudbine, koja je često izražena kao dio kosmosfere; često je najbrojnija leksema *vrt* sa pratećim leksemama *ružičnjak* i *livada*, zatim *ruža* i *pupoljak*, *sunce*, *mjesec* itd.;
- sfera *svijet* obuhvata lekseme socijalne sfere sa različitim društvenim relacijama, kao i fizičko okruženje sa različitim predmetima upotrebnosti (odjeća, posuđe, nakit itd.); nije neobično ako dominira leksema *svijet*, *ogledalo*, *svijeća* ili neka druga riječ – često pjesnikov mahlas;
- sfera mističko-religijskog svijeta sa svim konceptima religije i tesavvufa, u kojoj su, ako se svrstaju *vino* i *opijenost* kao njegovi prepoznatljivi simboli, najbrojnije lekseme ove sfere.

U ovom sloju poetske strukture bilo koje forme korisno je izraditi frekvencijski rječnik kao indikator pjesnikovog izbora leksike u površinskoj strukturi, u kojem su vidljiva ponavljanja imeničkih leksema “na koje se u divanskoj poeziji stručni registar naslanja svom svojom semantičkom težinom.”⁵

Na paradigmatskoj ravni lirske poezije općenito je ograničen leksički fond i postoji veliki broj ponavljanja određenih leksema. Međutim, to ne znači da je semantički domen time limitiran, naprotiv, radi se o stilističkim postupcima da ograničenim leksičkim fondom, proširenjem njihovih semantičkih polja i specifičnom sintaksom svaki pjesnik na sebi svojstven način “probija semantička polja hotimičnom polisemijom, kao i asocijativnom dimenzijom, snažnijom nego kod svih drugih tekstova”⁶ i time stvara novi svijet veoma složenih misaono-semantičkih relacija. Opetovanjem leksema u jednom gazelu ili nekoj drugoj poetskoj formi postiže se stilogenost i kohezija strukture, bilo ponavljanjem iste lekseme ili fraze, tipa redif rime, čime dobiva ekspresivnu vrijednost, bilo ponavljanjem sinonimnih leksema

⁵ Adnan Kadrić, *Lingvostilistička analiza pjesničkog stvaralaštva Sabita Alaudina Bošnjaka*, doktorska disertacija, rukopis na Filozofskom fakultetu u Sarajevu.

⁶ G. Error, *Pojam “semantičko polje” u književnoj teoriji*, Zagreb 1986., 56.

čime se stvara veća ekspresivna vrijednost i složenija semantička struktura teksta. Semantička komponenta ponovljenih sinonimnih leksema stvara gradaciju koja ima ekspresivno-impresivnu vrijednost.

Semantičke sfere koje će biti predstavljene na primjeru dva gazela imaju za cilj da pokažu inventar leksema koje grade tematske okvire poetske forme, kao i tematsku i ključnu riječ u svakoj od njih.

Što se tiče kontekstno-ekspresivne leksike sufijske poezije ona ima svoje osobenosti. Poznato je da je u tesavvufskoj književnosti višeznačnost jezika složenijeg karaktera, jer je njegova poetska organizacija uvijek simbolička. Specifičan metaforički proces zahtijeva od recipijenta dublje razumijevanje njegove simboličke strukture, u kojoj je ishodište *čovjekov dijalog s Bogom* bez obzira na kontekst (stvarni događaji, ličnosti i prizori iz hijeropovijesti, mitologije i sl.) i u kojoj se radnja odvija u središtu duše sufije; za silinu svojih doživljaja sufije su koristili metafore kao što su vino (*šarāb / mey / bāde*), pijanstvo (*našwe, mast*), bohemi (*rindān*), idol (*bot*) i slično. Stoga se semantički sadržaj ove vrste leksika prepoznaje tek na osnovu njihove kontekstualne uključenosti u tesavvufski diskurs.

Antitetička figuracija u kombinaciji sa metaforom je semantostili-stičko obilježje prije svega gazela, mada je ova kombinacija česta i u drugim pjesničkim formama, ali nije obavezno strukturno obilježje kao u gazelu. Antonimijski odnos važi samo u datom kontekstu, dok izvan gazela one nisu antonimi.

Antiteteza je inače veoma upečatljiva kao figura u kojoj se ističu kontrasti na logičko-semantičkom i na strukturnom planu i pomoću koje sufijski pjesnici kroz svoje stihove daju ključ tajne univerzuma u kojem se sve nalazi u dijalektičkom opozitnom odnosu. Sve čovjekove spoznaje zasnivaju se na polaritetu pojmova, to jest sve ima svoj antipod ili sve suprotnosti se izmiruju suštinski čineći jedinstvo. Primjerice, u prvom gazelu s rimom na harf 'ayn (ع) antonimi su dati na sljedeći način:

āref (znalac): *šam* (svijeća), onaj koji zna i koji je spoznao nasuprot Zbilji za kojom žudi salik da je spozna,

rūzī (opskrba): *delfadā* (žrtvovanje), duhovno pregnuće sufije nasuprot žrtvovanja onih koji su vezani za osjetilni svijet;

ili primjer antonimijskih parova iz drugog gazela čija se rima završava na ġayn (غ),

āriyat (posuđeno): *touq-e erfānī* (sufijina ogrlica), akcidentalno i nesuštinsko nasuprot suštinske potrebe čovjeka za spoznajom,

šabrou (noćni šetač): *šam'* (svijeća), težnja za višim duhovnim svijetom nasuprot božanskog svjetla koje privlači duhovnog tragača,

tamannā (težnja): *xātem* (kraj), suprotnost stalne težnje ka višim duhovnim stupnjevima i njenog najvišeg stupnja - potpune duhovne zrelosti.

Stilski postupak se ogleda u tome da pjesnik iz suodnosa kontekstnih antonima u površinskom sloju generira jedan filozofski iskaz, odnosno da površinski logički i semantički nesuprotstavljene riječi (i sintagme) transformira u dubinski antitetički metaforizirani stilematični iskaz s veoma jasnom misaonom porukom. U tom smislu su antiteza i metafora posebno istaknuti kao semantički stilemi najboljih stihova tesavufskog diskursa, jer upravo oni čine stihove upečatljivim, snažnim i duboko smislenim.

Kada se usmjeri pažnja na sljedećoj razini leksičkog sloja, na semantička polja metafora, čini se da na prvi pogled ne postoji tematski razvoj i kohezivnost teksta, da se skače sa teme na temu, da između semantičkih figura nema direktnih relacija, da se mijenja usmjerenost na lice bez ikakvih prijelaza, da je značenje često neprozirno i kontradiktorno, pa čak i nesuvislo. Da bi sve ovo skupa dobilo smisao, moraju se usvojiti neka pravila u razumijevanju i interpretaciji teksta kao što je *sufijska poezija*:

- emocionalna interpretacija stvarnosti znači mističko gledanje koje percipira istinu kao božansku realnost, ne racionalnim intelektom već u iracionalnom, emocionalnom stanju koje simboliziraju strasna ljubav i pijanstvo (*‘ešq – našwe*);
- ostali sudionici 'pijanke' su osobe dosljedne mističkoj i emocionalnoj interpretaciji života (istinske sufije), čija tekija je vrt a ritual sijelo; *rend* i *mast* (bohem i opsesivni pijanica) i *‘ašeq* (strasni zaljubljenik) su termini kojima se identificiraju mistici;
- u ovom kontekstu su kao psihološki polovi suprotstavljeni *zāhed* (pobožni asketa) na jednoj strani i *‘ašeq* i *rend* (strasni zaljubljenik i bohem) na drugoj strani, jer prvi ima potrebu za ograničenjem i kontrolom emocija, a potonji ima izraženu potrebu za znanjem i tumačenjem tajnovitog, emocionalnog aspekta života;
- mistici su ironizirali izvanjsku moralnost i pobožnost, oni su svojim naglašenim emocionalnim ponašanjem i odbijanjem upražnjavanja samo ritualne religiozne prakse bili javno osuđivani često od onih koji su to odobravali u privatnom okruženju;
- kroz retorička pitanja i obraćanja dati su odgovori na krucijalna životna pitanja: odakle dolazi čovjek i kuda se vraća;

- pjesnik predstavlja idealizaciju jednog sudionika sijela zatečenog u ružičnjaku, čija je autoreferencijalnost uvijek u *bejt-i tehallusu*. Ovaj stih ne služi samo za identifikaciju već dozvoljava pjesniku da malo ugađa sebi i svojoj samopohvali, čime potvrđuje svoj status sufije i pjesnika, i to vrlo zanimljivom igrom riječi (ikona verbalnih vještina dobrog pjesnika).

U našim primjerima gazela, koji slijede kao ilustracija iznesenim opservacijama, *Hatem* je pjesnički pseudonim čije je značenje *prsten pečatnjak, kraj, vrhunac* ali označava i krajnji stupanj u duhovnom sazrijevanju sufije:

*Prefinjenim dušama što svjetlost šire, udisanjem snaga dođe
Stoga niko ne zna zarad čega **Hatem** svijeći pokloni srce svoje.*

Da se nisam silno želio strmoglaviti pod noge drage
Ne bih znao, žalosti, da nosim znak **kraja** u imenu svome.

Na kraju, umjesto zaključka, možemo kazati da je svaki književni izraz ličan i konkretan i može da se, između ostalih, sagledava i sa leksikosemantičkog aspekta. Analiza leksikosemantičkog sloja u sufijskoj poeziji se zasniva na simbolizmu koji često ne ovisi o verbalnim asocijacijama datog jezika, već proizlazi iz intuitivnog koji uvijek egzistira ispod svakog jezičkog izraza. Na tom dubljem nivou misaone relacije ovi sufijски pjesnici impresioniraju više neiscrpnom dubinom svoga nadahnuća nego ugodnošću svoje riječi, što samo potvrđuju gazeli Hatema Bjelopoljaka⁷ koji su navedeni kao ilustracija datih opservacija. Njegovi stihovi u suštini plijene svojim idejama a ne nekim posebno izražajnim slikama ili neobično uspjelim metaforama i figurama.

⁷ Ahmed HATEM Bjelopoljak (umro 1754.) je bio učenjak, kadija, sufija, odnosno nakšibendijski šejh koji je pisao poeziju na sva tri orijentalna jezika. Pripadao je postklasičnom periodu književnosti u kojem je bio evidentan utjecaj osmanskih pjesnika Nabija i Nedima. Njegova poezija na perzijskom jeziku je izrazito sufijske orijentacije, teškog poetskog jezika, zgsunutog izraza i izrazite hermetičnosti. Njegovi gazeli koji su poslužili kao ilustracija za leksikosemantičku analizu teksta su uzeti iz rukopisa koji se nalazi u Istanbul Üniversitesi Ktb. T 2823, fol. 9b-16b, čiji je datum prijepisa, 13. šaban 1174./20. mart 1761. godine. O životu ovog pjesnika vidjeti: Büyüik Türk Klasikleri, 4/13, 357; Mehmed Handžić, *Književni rad bosansko-hercegovačkih muslimana*, Sarajevo 1933., 12-14; Šabanović, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Sarajevo 1973., 467-469; Fehim Nametak, *Divanska književnost Bošnjaka*, 75-76.

Gazel na harf‘ayn

To pendāri ke šam‘ āsūde ast az šab bahā-ye šam‘
 Be har partou še‘ārī yek zar ast bahr-e fadāy-e šam‘

Ze deltangī beyābad ‘ārefān ġam‘iyyat-e xāter
 Fozūntar dar gereftārī bar āyād ġelwehā-ye šam‘.

Del-e tābande-dārān az hawādes nā anīnānand
 Be meqrāz-e qazā bengar rezā-ye moštahāy-e šam‘.

Parastaš bar ‘ezār-e ātašin bīgāne-ye zohd ast
 Az ānke češm-e nābīnā nagardad āšnā-ye šam‘.

Borīneš-e kārd rā bā xod nagīrad kār-e mašhūr ast
 Siyahkārī šawad golbūse čīn-e xākpāy-e šam‘.

Čerā dam mīzanad parwāne rā bolbol ze golšan kam
 Ğehān-e zende gol nou beškofad az har nawā-ye šam‘.

Sabokrūhān rawān afrūz rūzī az hawā dārad
 Namī dānad kasī az čīst Xātem delfadā-ye šam‘

Prijevod gazela

*Misliš da je svijeća zgasnula zbog noći, a vrijednost je svijeće
 U svakom plamičku, zasebnom biljegu zlatnom, što se žrtvuje zbog svijeće.*

*Znalci usljed tjeskobe u duši koncentriraju um
 Još više se u patnji sjaj svijeće pojača.*

*Oni čija su srca prosvijetljena na sudbinu se ne žale
 U makaze sudbine gledaj sa predanošću onog ko svijeći teži.*

*Onaj koji voli rumeno lice, njemu nije blizak asketizam
 Onaj koji okom ne vidi, svijeća mu ništa ne znači.*

*Kad se sobom (čovjek) oštricom posiječe, nije vrijedno spomena
Nasilje je ko u podnožju svijeeće poljupce ružina mirisa ubire.*

*Zašto slavuj leptiru tako malo zbori o ružičnjaku
Za svaku će se svijeeću otvoriti ruža iznova na svijetu.*

*Prefinjenim dušama što svjetlost šire, udisanjem snaga stiže
Niko ne zna zarad čega Hatem svijeeći pokloni srce svoje. (prev. S. G.)*

Analiza leksikosemantičkog sloga gazela:

Inventar leksema sa neutralnim značenjem u funkciji izgradnje tematske strukture gazela podijeljenih u semantičke sfere:

Čovjek

(fiziološko-anatomska slika čovjeka)

češm (oko, 2x), dam (dah, 2x), ašk (suza), hosn (ljepota, 2x), rox (lice), 'ezār (obraz), del (srce, 2x);

Ljubav

(psihološka slika čovjeka, stanja i emocionalno ponašanje)

fadā (žrtvovanje), deltangī (tjeskoba), xāter (um), gereftār (ojađenost), rezā (zadovoljstvo), moštahī (koji čezne), parastaš (obožavanje), siyahkārī (nasilje), būse (poljubac), sabokrūh (živahan, poletan), delfadā (žrtvovanje);

Privroda i vrt

(biosfera, geosfera, atmosfera, kosmosfera)

šab (noć), partou (zraka), gelwe (sjaj), bolbol (slavuj), parwāne (leptir), golšan (ružičnjak), gol (ruža), hawā (zrak);

Svijet

(socijalna sfera i fizičko okruženje)

šam' (svijeeća, 9x), bahā (vrijednost, bljesak), še'ār (biljeg), zar (zlato), hawādes (dogadjaji), anīn (glas, eho), meqrāz (makaze), kārd (nož), kār (posao), čin (nabor), xākpā (podnožje), nawā (opskrba), rūzī (opskrba), kasī (osoba), xātem (pečat);

Mističko-religijska sfera

‘ārefān (znalci), qazā (sudbina), zohd (pobožnost), ġehānzende (budući svijet).

Semantička sfera unutarnjeg svijeta čovjeka i vanjskog svijeta koji ga okružuje čine kontekst ovog gazela, a ključna riječ poruke gazela je svijeća (9x) – ono što u ravnoteži drži svijet vidljivog i svijet nevidljivog.

Tropi i figure

Metafore:

meqrāz-e qazāl/makaze sudbine, u značenju neumitnosti sudbine, *moštahāy-e šam’*/oni koji tragaju za svijećom, u značenju koji teže za spoznajom, *‘ezār-e ātašīn*/plameni obraz, u značenju ljepota rumenog obraza drage, *sabokrūh*/poletnog duha, u značenju duhovno osnažen čovjek, *delfadā-ye šam’*/žrtvovanje za svijeću, u istom značenju kao i metafora leptira i svijeće, to jest sufija koji izgara u spoznaji Zbilje.

Ironija:

Parastaš bar ‘ezār-e ātašīn bīgāne-ye zohd ast/Onaj koji voli rumeno lice, njemu nije blizak asketizam (4a);

Az ānke češm-e nābīnā nagardad āšnā-ye šam’/Onaj koji okom ne vidi, svijeća mu ništa ne znači (4b), gdje se u oba stiha ironija odnosi na one koji su skloni samo izvanjskoj ili ritualnoj pobožnosti, odnosno egzoterijskom tumačenju duhovnosti.

Leksika tesavufskog registra i interpretacija

Stih 1

šam’ - svijeća; termin: božansko Svjetlo, Božiji Bitak;

šab - noć; skrivenost Istine vanjskoj pojavnosti, svijet skrivenoga (*‘ālam-e gayb*), viši duhovni svijet (*‘ālam-e ġabarūt*);

bahā-ye šam’ - blistavost svijeće, vrijednost svijeće; očitovanje Božijega Bitka;

še‘ār – znak, biljeg; termin: izvanjski aspekt univerzuma, mjesto očitovanja Bitka (*mazāher-e woġūd*);

partou – odraz, svjetlosni zrak; pojedinačna očitovanja svakog Imena Božijeg;

fedāyī – žrtva; vraćanje teofanija (božanskog samoočitovanja) svojim ishodištima razlažući univerzum na njegove pojedinačne dijelove;

Interpretacija:

Kada čovjek misli da se skrivenost Istine ne očituje vanjskoj pojavnosti (sfera stvorenih mjesta očitovanja), treba da zna da se neprestano očituje Božiji Bitak (Woğūd), i to kroz očitovanje njegovih Imena i Atributa, Bog se očituje u stvorenom univerzumu koji predstavlja mjesto očitovanja Božijih imena, koja su bila prvo paslike ili simboli, potom egzistenti, i sve to shodno božanskoj Volji da otkrije svoja Imena u postojanju.

Stih 2

deltangī – sumornost, zlovolja; jedno od stanja *qabda* u koje može da zapadne salik;

āref (mn. *ārefān*) – znalac; gnostik, znalac sufijske gnoze, onaj ko je iskustvo neposrednu duhovnu spoznaju;

ḡam‘īyyat-e xāter – paslike koje se pojave u srcu ili umu;

gereftāri – bespomoćnost, patnja; trpljenje salika na duhovnom putu ljubavi;

ḡelwehā-ye šam‘ – sjaj svijeće; sjaj božanskog Veličanstva (*ḡalāl*) i božanske Ljepote (*ḡamāl*).

Interpretacija:

Arifi, znalci koji se ne zaustavljaju na izvanjskom razumijevanju Poruke već tragaju za znanjem koje ih uvodi u samu bit stvari, bit koja je smirena u znanju Božijem i u kognitivnoj formi, što znači da oni spoznaju stvari onakvim kakve one jesu u Božijem znanju, mogu zapasti u jednu vrstu tjeskobe (*qabd*) koja ih tjera da se duhovno koncentriraju kako bi prevazišli to stanje tjeskobe i mogli podnijeti Zbilju (*Haqiqat*) koja im se očituje.

Jer, kroz izmjene stanja *qabda* i *basta*, arif koji uspije da ih prevlada napreduje u duhovnom ozbiljenju ka višim stupnjevima na kojima je u stanju da podnese Zbilju kada se sa njom suoči u vidu paslika koje se spuštaju na njegovo srce.

Stih 3

del-e tābande – svjetlucavo srce; srce u koje se spustilo božansko svjetlo spoznaje;

meqrāz-e qazā – makaze sudbine, dobro i zlo koji se smjenjuju u životu jednog sufijske;

rezā - zadovoljstvo; privola Božijoj odredbi: bilo dobro ili zlo, bilo bol ili patnja;

moštahā-ye šam' – onaj koji traži svijeću; salik koji teži spoznaji Istine.

Interpretacija:

Oni koji su spoznali Istinu, ne žale na čudi sudbine strpljivo i ustrajno podnoseći sve Božije odredbe, noseći se sa nevoljama i iskušenjima bez gorčine, jednako kao i sa dobrom koje im Bog podari.

Oni su u potpunosti predani Bogu, postojani u strpljenju i svoje duhovno srce okreću prema božanskom Svjetlu, ne mareći ni za dobro ni za nevolju koja ih okružuje.

Stih 4

parastaš – obožavanje, kult; bezuvjetno služenje Bogu ('obūdiyyat);

'ezār-e ātašīn – plamteći obraz, lice; pojava isijavanja božanske Ljepote, isijavanje Ljepote u srcu gnostika;

bīgāne – stranac; onaj kome nije blizak *seir o soluk* kao način življenja i razmišljanja, onaj ko nije putnik duhovne staze;

zohd – asketizam; bukvalno i površinsko shvatanje religiozne poruke i zanemarivanje ezoterijskog aspekta religiozne poruke;

čēšm-e nābīnā - slijep; racionalno mišljenje, mentalno i racionalno vjerovanje.

Interpretacija:

Onaj ko se duhovno ozbiljio u čistom metafizičkom služenju Bogu ('obūdiyyat) on je na višem stupnju duhovnog savršenstva od onog ko se drži samo egzoterijskog tumačenja Poruke i ritualnog bogoslužja (ibadet).

Jer, on je lišen unutarnjeg uvida (*basīrat*) i stoga nije u stanju da iskusi istinsko duhovno osvjedočenje Zbilje.

Stih 5

borīnaš – presijecanje svih vezanosti za materijalni svijet i vezati srce za Voljenoga;

siyahkārī – grijeh, griješenje; salikovo duhovno odsustvo iz svijeta osjetilnih stvari;

golbūse čīn – dobiti mirisni poljubac; dospjeti do sposobnosti saznavanja viših spoznaja, darovanje božanske milosti u dotičnom slučaju (*feiz*), nadahnuće;

xākpāy-e šam‘ – podnožje svijeće; stanje (*hal*) prisutnosti duhovnog srca salika uz Istinitog, što izaziva u njemu beskrajnu radost i zadovoljstvo.

Interpretacija:

Ustezanje od svih vrsta prohtjeva i strasti je ustaljena praksa u duhovnoj vježbi salika – ona mu otkriva izvore mudrosti, jer sve vrste sitosti povlače grijeh i neznanje.

Ali u svom duhovnom jačanju salik ide dalje odričući se svih veza koje ga vezuju za stvoreni svijet, to jest, učini ih za sebe potpuno nevažnim, nevidljivim (*gaybat*) i u njegovom srcu i svijesti je samo božanska Prisutnost (*hozūr*), što ima za posljednicu sposobnost dosezanja viših spoznaja.

Stih 6

dam - dah, moment; milotvorni dah koji zamrla srca oživljava spoznajom;

parwāne - noćni leptir; simbol duše koja žudi za poništenjem u božanskom plamenu;

bolbol – slavuj; zaljubljeni (ašik) koji čezne za Voljenim i voljan je da žrtvuje život za naklonost Voljenog;

golšan – ružičnjak; duhovna širina, unutarne raspoloženje, božanska postojbina, mikrokosmos duše;

gehān-e zende - nebeski svijet, svijet prototipova, svijet paslika, mundus imaginalis (*ālam-e malakūt*) ili svijet simbola (*ālam-e tamsīl*);

nawā-ye šam‘ – pribor svijeće; paslika Voljenog.

Interpretacija:

Duša koja čezne za Istinom (leptir ili slavuj) može da je dosegne kroz svijet imaginacije koji može imati brojne dimenzije, zavisno od pojedinačnog ljudskog iskustva koje određuje formu u kojoj se paslike (vizije) predočuju svijesti ili, drugačije rečeno, salik u skladu sa svojim mentalnim sklopom predočava samo sebi osebnjane slike iz nižih razina svijeta simbola, mundus imaginalis (*ālam-e malakūt*) ili svijet simbola (*ālam-e tamsīl*),

Svijet simbola je dohvatljiv jedino snagom neposredne intuitivne spoznaje i duhovnog uvida salika s užeženim plamenom ljubavi u srcu, jer se ljubav hrani i raste usredotočenjem na pasliku o Voljenom.

Stih 7

sabokrūh (mn. *sabokrūhān*) – onaj ko je veselog i živahnog duha; ugodnik čije je srce ispunjeno finoćom i ima veze sa duhovnim svijetom;

rūzī – opskrba; duhovna snaga;

hawā – zrak, povjetarac; skriveno (*bāten*), Ljubav;

xātem – pečat(njak), kraj, vlastito ime; termin: potpuno dostignuta zrelost u duhovnom napredovanju;

delfadā-ye šamʿ – žrtvovati se za svijeću; sagorjeti na plamenu svijeće, *woslat*.

Interpretacija:

Oni ugodnici koji su putnici duhovnoga puta i čija su srca ispunjena finoćom svoju duhovnu energiju crpe samo iz Ljubavi.

Vanjske forme koje vide ostali skrivaju nutrinu čovjeka, skrivaju značenje koje se nalazi u srcu čovjeka, koje treba da bude Božije Prijestolje a koje zakriva zastor *jastva*, stoga duše onih koji uspiju da ga pocijepaju istovremeno sagorijevaju na plamenu Ljubavi i utapaju se u Njega (*woslat*).

Gazel na harf ġayn

Az pey-e heġrān-e ān sarw-e xarāmānam dariġ
Pāybūsī mikonad čak-e garībānam dariġ.

ʿĀriyat dar gardan-e sūfist mānand-e redā
Touq-e ʿerfānī ke dast-āwīze sāmānam dariġ.

Šabraw-e soudā-ye ġīsūyam ke pič o tāb-e mān
Češm-e afā mikonad šamʿ-e šabestānam dariġ.

Sīne garmam ānqadr čon daf ke mezrāb-e ferāq
Mīzanad dar ouġ-e āwāz-e sefāhānam dariġ.

Sūz heġrān-e qamar roxsār čandān ke konad
Ātašestān-e šab-e heyrat golestānam dariġ.

Gar namī kardam tamannā-ye našīb-e pāy-e yār
Ke sorāḡ-e nām-e man Xātem namī dānam darīḡ.

Prijevod gazela

*U žalosti sam nakon rastanka sa ljepoticom čempresova stasa,
Žalosti, prignuh se zemlji kragne rastrgane od jada.*

*Posuđeno je sve što sufija ima, poput ogrtača
Žalosti! Ogrlica sufije jedini dokaz imetka je mog.*

*U noći tamnoj dok bdijem, crne se uvojci moji
Žalosti, zmijskim okom zurim u svijecu dok bdijem.*

*Bolne grudi trepere ko def što bje zbog rastanka
Žalosti! Svi akordi moje pjesme visokog su tona.*

*Rastanak od ljepotice mjesečeva lica toliko mi bol nanosi
Žalosti! Oganj noći zapanjenosti ispuni mi ružičnjak.*

*Da nisam silno želio strmoglaviti se pod noge drage
Ne bih znao, žalosti, da nosim znak kraja u imenu svome. (prev. S. G.)*

Analiza leksikosemantičkog sloga gazela:

Inventar leksema sa neutralnim značenjem u funkciji izgradnje tematske strukture gazela podijeljenih u semantičke sfere:

Čovjek

(fiziološko-anatomska slika čovjeka)

pā (noga, 2x), gardan (vrat), dast (ruka), gīsū (uvojak), pič o tāb (kovrdža), češm (oko), sīne (prsa), awāz (glas), roxsār (obraz), heyrat (zbunjenost), yār (draga);

Ljubav

(psihološka slika čovjeka, stanja i emocionalno ponašanje)

darīḡ (žalost, 7x), šabrou (noćni šetač), heyrat (zbunjenost), tamannā (želja, stremljenje);

Priroda i vrt

(biosfera, geosfera, atmosfera, kosmosfera)

sarw (čempres), čak (otvor), garībān (kragna), afā (zmiija), šam‘ (svijeća), sūz (sagorijevanje), qamar (mjesec), šab (noć), golestān (ružičnjak), našīb (strmina);

Svijet

(socijalna sfera i fizičko okruženje)

hegrān (rastanak), redā (ogrtač), touq (ogrlica), soudā (crno), šabestān (konačište), daf (def), mezzrāb (udaraljke), ferāq (rastanak), ouğ (vrh, kulminacija), ātašestān (ložište), sorāğ (otisak), xātem (pečat);

Mističko-religijska sfera

sūfī (mistik), ‘erfānī (mistik).

Interakcija unutarnjeg svijeta čovjeka i vanjskog svijeta čine kontekst ovog gazela, a ključna riječ je žalost (7x) kao odraz emocionalnog u pjesniku.

Tropi i figure

Metafora:

Češm-e afā mikonad šam‘-e šabestānam darīğ/Žalosti, svijeća u bdijenju mome oko zmijskim učini (3b), kontemplacija izaziva snažnu koncentraciju u kojoj je pogled ukočen kao u zmiije.

Metafora:

sarw-e xarāman/čempres izrazito uspravnog stabla, u značenju ljepotice vitkog i uspravnog stasa, čak-e garībān/rasparanog okovratnika, metafora za one koji u tuzi trgaju svoju odjeću, touq-e ‘erfānī/ogrlica sufije, metafora za siromaštvo i pokornost čije je obilježje ogrlica koje su nekada nosili robovi, dar ouğ-e āwāz-e sefāhān/akordi visokog tona, u značenju visokih i piskavih tonova glasa koji su znak emocionalne uzbuđenosti.

Paradoks:

Gar namī kardam tamannā-ye našīb-e pāy-e yār/Da nisam silno želio strmoglaviti se pod noge drage (6a).

Leksika tesavufskog registra i interpretacija

Stih 1

heğrān – rastanak; egzistencijalna odvojenost, čežnja odvojene suštine za sjedinjenjem sa Bogom;

sarw-e xarāmān - vitki čempres koji se graciozno svija; metafora za Voljenog;

dariğ – žalost; jedno od stanja *qabda* (tuge);

čāk-e garībān kardan – pocijepati okovratnik od jada; sagarati u plamenu Ljubavi.

Interpretacija:

Na putu duhovnog ozbiljenja salik iskušava dva osnovna iskustva: sjedinjenje i odvojenost (*heğrān*, *ferāq*), dva suodnosna stanja koja se smjenjuju kod salika dok ne dosegne najviše stupnjeve svetosti, stoga svako sjedinjenje slijedi stanje relativnog odvajanja (*heğrān*) u odnosu na viši stupanj (*maqām*) duhovnog usavršavanja kojem jedan sufija teži i, naravno, ovo relativno razdvajanje bude često uzrok stanja *qabda* u koje zapada sufija i koje on ne može kontrolirati.

Stih 2

āriyat - posuđeno; ono što je akcidentalno, mnoštveno i nesuštinsko kao osobina materijalnih predmeta;

redā – ogrtač; sufijski posvetni ogrtač (*xerqa*), simbol siromaštva.

Interpretacija:

Sve materijalne stvari i njihovi učinci u osjetilnom svijetu su akcidentalne, mnoštvene i nesuštinske naravi i iskrivljeni su odraz nevidljivog svijeta u kojem imaju svoje simbolične parnjake, kao što je sufijin ogrtač, simbol njegovog stupnja, posuđen iz svijeta simbola (*‘ālam-malakut*).

Siromaštvo (*faqr*) je temeljna odlika predanog sufije, jer ne posjeduje ništa svoje vlastito, on je potpuno bez osobnosti, ali je, istovremeno, kao istinski siromah najbogatiji jer opstaje kroz jastvo što je reminiscencija na hadis: siromaštvo je moj ponos.

Stih 3

šabrou – onaj ko noću hodi; onaj ko teži uzdići se u viši duhovni svijet;

šab – noć; svijet skrivenosti (*‘ālam-e ġayb*), viši duhovni svijet (*‘ālam-e ġabarūt*);

soudā – crnilo; opijenost ašika;

ġisū - uvojak; način traženja puta prema svijetu Onstva (*‘ālam-e huwiyyat*);

pič o tāb - kovrdže; božanske tajne;

češm-e afā - ukočeni pogled zmije; usredotočenje (tawaġġoh);

šam‘ - svijeca; termin: božansko Svjetlo koje zasljepljuje i sagorijeva onoga ko mu se odveć približi;

šabestān – mjesto počivka; mjesto gdje se derviš osami u molitvi.

Interpretacija:

Kada se sufija osami u noći kontemplirajući i zazivajući Boga, u njegovo se srce počnu spuštati božanske tajne spoznaje koje izazivaju ekstazu koja njegov duh odvede izvan njega sama.

U osami prostora koji je u potpunosti odvojen od ostalih ljudi, čije granice duhovnog prostora ne prelaze mjesto njegove sedžade na kojoj je sufija usredotočen samo na Onog kojeg doziva.

Stih 4

sīne – prsa; aluzija na svojstva svjetlosti spoznaje unutar srca;

daf- def; u svakom dahu osjećati ljubav prema Voljenom spoznavajući božanske tajne;

ferāq - rastanak; egzistencijalna odvojenost, čežnja odvojene suštine za sjedinjenjem sa Bogom;

sefāhān – muzička skala koja se pjeva pred kraj noći; salikovo zazivanje Boga pred zoru.

Interpretacija:

Posebna tehnika disanja koju primjenjuju sufije omogućuje otvaranje posebnih luminoznih tačaka u tijelu koje otvaraju put protoku snažne duhovne energije koja sufiju svakim njegovim dahom ispunjava ljubavlju prema Bogu.

Sve dok na samom vrhuncu ponavljanjem zadnjeg slova *h* (hu), koji podsjeća na duboki uzdah, *waqt* sufiju ne odvede u potpuni zanos, kušajući tada duhovno vrijeme (*anfōsī*).

Stih 5

heğrān – rastanak; egzistencijalna odvojenost, čežnja odvojene suštine za sjedinjenjem sa Bogom;

qamar roxsār - lica svijetlog kao mjesec; metafora nedokučive Božije ljepote koja se odražava posvuda, mjesto odsjaja Božije Ljepote; pojava Istine; *ātašestān* – oganj; srce kao mjesto isijavanja plamena ljubavi prema Bogu; *heyrat* – zapanjenost; utopiti se u moru znakova istinske spoznaje; *šab* – noć; svijet skrivenosti (*‘ālam-e ġayb*), svijet predodžbi, viši duhovni svijet (*‘ālam-e ġabarūt*);

golestān – ružičnjak; duhovna širina, unutarnje raspoloženje, božanska postojbina, mikrokosmos duše.

Interpretacija:

Nakon svakog sastanka sa Voljenim, ašik iskušava rastanak koji može biti bolan i koji je nužan za njegovo duhovno sazrijevanje i pročišćenje koje ga vodi ka višem duhovnom stupnju.

Jer, putujući kroz osjetilne i duhovne razine, duhovno srce salika se susreće sa različitim znakovima božanske moći i mudrosti čijim posvjedočenjem ostaje zapanjen tonući u božanski okean kako bi za trenutak opet izronio iz njega.

Stih 6

tamannāl rağbat – želja, žudnja; želja srca za Istinom (*haqiqat*), mjesto gdje se strast (*nafs*) očituje;

pāy-e yār – pod nogama drage; potpuna predanost Voljenom;

sorāğ – trag, znak; vidljivi znak manifestacije, epifanija;

xātem - kraj, vlastito ime; termin: potpuno dostignuta zrelost u duhovnom napredovanju.

Interpretacija:

Samožrtvovanje zaljubljenoga pod nogama Voljenoga, po mističkoj tradiciji, ima značenje stalnog i vertikalnog rasta čovjeka koji, umirući u cijelom nizu žrtvovanja prije nego zaista umre, postupno doživljava metamorfoze dok se ne vrati u božansku Bit.

Stoga stalnim vertikalnim rastom sufija dostiže kraj svog duhovnog sazrijevanja, koji predstavlja pečat duhovnog uspona i često se očituje nekim izvanjskim znakom (epifanija), dokazom poništenja u Bogu ■

LEXICAL-SEMANTIC LEVEL OF STRUCTURE OF SUFI PHILOSOPHY

Sabaheta Gačanin

Summary

An examination of the lexical-semantic level of Sufi poetry analyses the expressive features of lexical choices with powerful evocative potentials, i.e. words in their primary and secondary meaning, that is their literal and transferred meaning, as well as the tropic use of words as the source of expressive power of different forms of expression: metaphors, symbols, allegories, metonymy, synecdoche, euphemisms, etc. In this sense, a particularly striking register is that of *tasawwuf*, with its particular use of language, oncologic metaphor and interpretation of verse, citing the literal meaning first, followed by the metaphoric one.

Key words: *Sufi poetry, lexico-semantics, thematic structure, metaphor, tasawwuf register.*

Literatura

1. Andrews, W. G. *An Introduction to Ottoman Poetry*, Bibliotheca Islamica, Mineapolis & Chicago 1976.
2. Andrews, W. G. *Poetry's Voice, Society's Song: Ottoman Lyric Poetry*, University of Washington Press, Seattle and London 1985.
3. *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri* 4/13, Ötüken-Sögüt, Istanbul 1986.
4. Berruto, G. *Semantika*, Izdanja Antibarbarus, Zagreb 1994.
5. Chittick, W. C. *Sufijski put ljubavi: Rumijeva duhovna učenja*, Naučnoistraživački institut "Ibn Sina", Sarajevo 2005.
6. Corbin, H. *Svjetlosni čovjek u iranskom sufizmu* (prev. R. Hafizović), Naučnoistraživački institut "Ibn Sina", Sarajevo 2003.
7. El-Kušejri, *Kušejrijeva poslanica o tesavvufskoj znanosti*, Bookline d.o.o., Sarajevo 2006.
8. Error, G. *Pojam "semantičko polje" u književnoj teoriji*, Zagreb 1986.,
9. Hadžibajrić, F. Mali rječnik sufijskih termina (dostupno na: www.dzemat-oberhausen.de/pages/teme/tesavvuf/mali-rjecnik-sufijskotarikatskih-izrazai-fejzullah-hadzibajric.php)
10. Hafizović, R. *Temeljni tokovi sufizma*, Bemust, Sarajevo 1999.

11. Handžić, M. *Književni rad bosansko-hercegovačkih muslimana*, Sarajevo 1933.
12. Kadrić, A. *Objekt ljubavi u tesavufskoj književnosti: Muradnama Derviš-paše Bajezidagića*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo 2008.
13. Lešić, Z. *Jezik i književno djelo*, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo 1971.
14. Nametak, F. *Divanska književnost Bošnjaka*, Međunarodni centar za mir, Sarajevo 1997.
15. Nametak, F. *Pojmovnik divanske i tesavufske književnosti*, OIS Posebna izdanja XXVII, Sarajevo 2007.
16. Nasr, S. H. *Islamic Art and Spirituality*, State University of New York Press 1987
17. Šabanović, H. *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Svjetlost, Sarajevo 1973.
18. Sağgādi, S. Ğ. *Farhang-e estelāhāt wa ta'birāt-e 'erfānī (ed. 4)*, Tahuri, Tehran 1378/1999.
19. Schimmel, A. *Mystical Dimension of Islam*, Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1975
20. Schimmel, A. *Odgonetanje Božijih znakova: fenomenološki pristup Islamu*, El-Kalem, Sarajevo 2001.
21. Stamać, A. *Teorija metafore*, Centar za kulturnu djelatnost Zagreb, Zagreb 1983.
22. Vitray-Meyerovitch, E. V. *Antologija sufjskih tekstova*, ITRO Naprijed, Zagreb 1988.